

Ett nytt diabasberg

Tomas Ljung

Diabas är en bergart förutan vilken större delen av Västra och Övre Dalarna skulle te sig botaniskt ökenartade. Som ett livgivande stråk sträcker sig det västra diabasområdet flikigt från Malung i söder till Idre i norr, omgivet av den sterila och oöverträffat sura sandstenen, som breder ut sig milsvitt mellan Österdalälven och Norge. Som en källåder flödar diabasen av rika växtlokaler där den drar fram. Den förser Öjsberget med näring och Lybergsgnupen med underlag för dess obegripligt frodiga vegetation. Den alstrar högörtsskogar med stormhatt, skogssvingel och Trollius längs den långa kedjan av fjäll från Hemfjället vid Transtrand till Mörkret och Njupeskar. Och den sipprar i dagen som rikkärr i skogarna kring Idre och ned mot Sarna, där växter som axag och guckusko troget indikerar dess närvaro. Mäktigast är kanske diabasen i Hamrarna, öster om Sälen och Transtrand, där dess flera mil långa bålverk blickar ut över myrlandet i öster med stup dekorerade av grönbräken och bräckor. Ja, sannerligen är diabasen den bergart, i vilken botanisten bör låta sin gravsten utformas likaväl som hörnpelarna i sitt tempel!

Vad är då denna märkvärdiga bergarten diabas? Ett kortfattat svar säger, att diabas är en eruptiv bergart av hög ålder. Den innehåller kalknatronfältspat och olivin, vilka ger dess höga pH-värde och dess vittringsbenägenhet. Därjämte tillkommer ett halvdussin andra mineral. Den s.k. Öjediabas, som finns i Dalarna, är jämgammal med sandstenen och bör egentligen heta basalt, men är genom sin kristallina form en övergångstyp och får därför heta diabas. Dess släktskap med basalten sådan den uppträder på Irland, Island och sydeuropas vulkanöar kan var och en föreställa sig, som sett de glänsande kolsvarta branterna vid Hamrarna eller Södra Holmen söder om Fulunäs, med dess mjukt klotvittrade struktur.

Trots att diabasen så dramatiskt påkallar botanistens uppmärksamhet har våra diabasområden under två sekel varit vita fläckar på den Dalabotaniska kartan. De stora ödemarker, i vilka diabasen i väster uppträder, har till helt nyligen varit väglösa, vilket kraftigt hämmat utforskningen ända sedan Linnés dagar. Hade han fått se ängsgranskogen vid Öjskogsfjället eller Lybergsgnupen, hade han nog omvärderat övre Dalarna i sitt hjärta. I gengäld har skogsvägnätet medfört många snabba skövlingar av tassemarker, om vilka vi aldrig hann

få någon kunskap. Ett sådant exempel bland många är just Hamrarna, där vidsträckta skogar, förmodligen av ängsgrantyp, utbredde sig för bara femton-tjugu år sedan. Idag finns knappt någon skog här.

Det är alltså ingen unik företeelse, att ett helt nytt växtrikt berg hittas på diabasen, även om de sydvända klipporna i allmänhet dragit till sig florister mer regelbundet än övriga delar av massiven.

Det berg som upptäcktes den 8 september i år, heter Uvberget och ligger mellan Horrmundvalla och Fulunäs, alldeles invid Västerdalälvens norra strand, inom det blivande naturreservatet Hälla.

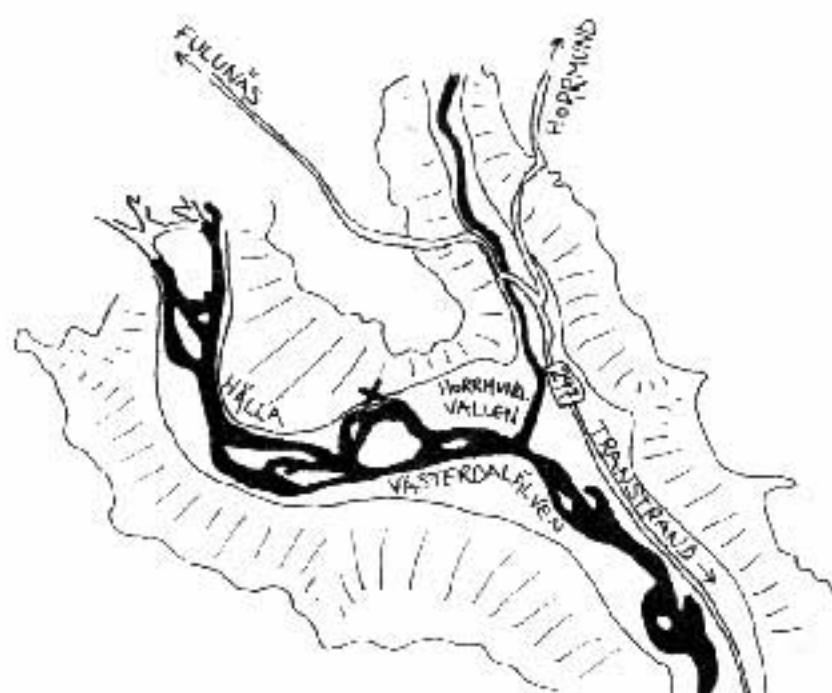

Fig 1. Uvbergets läge markerat med kryss.

Uvberget är sydexponerat, med en barrskogsbård mot älven, som dock inte förmår skugga branterna mer än att åtskilligt ljus når berget. De brantaste partierna är 15 - 20 meter höga, på många ställen blankt svarta av sipprande bergssega, med rasmarker vid roten och gott om småhyllor och sprickor, där vegetation kan klamra sig fast.

På hyllorna växer spritt fjällbräcka, *Saxifraga nivalis*. Den är tidigare känd från sex lokaler i diabasområdet, varav en i S.Holmen, en dryg halvmil åt sydost. Detta är den nordligaste i Västerdalarna. Vidare finns här rikligt av hårstarr, *Carex capillaris*, som hänger med sina gracila strån från täta tuvor på fuktiga avsatser. Den är nordlig, men krävande och har här ovanligt rika förekomster. Spridd över hela klippan skjuter frodigt gröna tussar fram av fjällhüllebräken, *Woodsia alpina*. Den har i Dalarna en handfull lokaler på kalk och diabas, varav många är spolierade idag. Från Västerdalarna är den likaledes tidigare känd från S. Holmen, där den dock förekommer mycket sparsamt. Detta torde vara landskapets utan konkurrens rikaste förekomst av arten idag.

På ett par klipphyllor fann Lennart Bratt och jag vid vårt besök rosetter av fjällnejlika, *Viscaria alpina*. Den har aldrig tidigare

iakttagits i Västerdalarna och har förvånansvärt få lokaler i Dalafjällen överhuvud. Däremot är den ju ej sällsynt på slagghögar i Bergslagen, framförallt i Silvberg och St. Kopparbergs socknar.

I rasmarken framför bergets fot växer också ovanliga saker. Den i fjällsocknarna sällsynta vispstarren, *Carex digitata*, finns i enstaka exemplar och tibasten växer rikligt i skogspartiet mot älven. Vad som mer än dessa väcker intresse är dock det stora bestånd av getrams, *Polygonatum odoratum*, som frodas i en skredfylld skåra i klippan. Den är tidigare varken iakttagen i Lima eller Transtrands socknar och har i fjällen f.ö. endast en växtplats, på Trunneberget i Idre!

Rasmarken hyser också förment vanligare arter, som dock är intressant att finna på naturliga ståndorter. Således växer här åkervädd, *Knautia arvensis*, bland rödblåra och toltta och mot älven växer i ett torrare parti ett stort bestånd bergrör, *Calamagrostis epigejos*.

Sammantaget uppvisar Uvberget vid Hälla ett rikt spektrum av arter, som alla är beroende av värme och högt pH-värde, oberoende om de har nordlig eller sydlig utbredning. Diabasen skapar här på dessa nordligt boreala breddgrader lämpliga miljöer för dem alla.

